

hazreti
peygamber'i
sanatla
anlatmak

Sakarya Büyükşehir Belediyesi
Kültür ve Sosyal İler Dairesi Başkanlığı
Sakarya Kitaplığı / Yayın No: 42

Düzenleme Kurulu

İbrahim Aktürk

SBB Kültür ve Sosyal İler Dairesi Başkanı

M. Fatih Andı

FSMV Rektörü

Yılmaz Dacıoğlu

SA Fen-Edebiyat Fakültesi Dekanı

Adem Turan

SBB Kültür ve Sanat Őube Müdürü

Editörler

Serkan Akdeniz

Talip Avcı

Grafik Tasarım / Mizanpaj

Mücahit Kofoglu

Hat

Ali Toy

Baskı

Burak Ofset

ISBN

978-605-9978-13-2

Birinci Basım / Adapazarı, 2018

İletişim

www.sakarya.bel.tr

kultur.sanat@sakarya.bel.tr

[@sakaryakultur](https://twitter.com/sakaryakultur)

Metafizik Bir İlleden Tarihsel Bir Kahramana Değişen Hz. Peygamber (S.a.v) Tasavvuru

A H M E T M U R A T Ö Z E L

Süleyman Çelebi'nin Mevlid'i ya da özgün adıyla *Vesiletü'n-necât'i*, altı asırdır bu topraklarda sevilerek okunuyor. Türkiye'de Mevlid'in okunmadığı ya da dinlenmediği ev neredeyse yoktur.

Mevlid, memleketimizde güçlü dindarlığın değil ama İslamlığın, Müslüman kalmayı sürdürmenin, yoğunluğu düşürülmüş bir kıtası haline gelmiştir. Yani “hacı-hoca olmak, bir tarikata girmek, imam-hatipli olmak” gibi dindarlığın daha güçlü temsillerine mukabil, Müslüman Türk olmanın, daha az yoğunluğa sahip bir vurgusunu temsil etmeyi de sağlamıştır. Mevlid okutmak ve Mevlid dinlemek, daha dindar olmanın değil ama dinin gereklerini asgari düzeyde de olsa yerine getirmenin, dinden tamamen kopmamış olmayı sergilemenin “milli” bir yolu olmuştur.

Bunu nasıl sağlamıştır? Evvela dilinin tertemiz, sade, eskimeyen bir Türkçe olmasıyla. Mevlid, bugün bile meramı anlaşılabilen bir metin olmayı sürdürür. Geçmişteyse, ne dediği ve hatta her dediği anlaşılan, sevilen, benimsenen bir metin olmasında şaşılacak bir durum olmasa gerek.

İkinci olarak, şiir olması sebebiyle sevilmiş, benimsenmiştir. Şiir olan bize aşınadır. Bizim için şiir kadar hızla ve derinden sirayet eden bir başka söz yoktur.

Üçüncü olarak, tahkiye yolunu seçmesi sebebiyle, diyebiliriz.

Burada bunlar kadar önemli başka bir husus, Mevlid'in okunması ve dinlenmesi için kullanılan formdur. Esasen bu form, en eski zamanlardan itibaren icra edilen sema' (tasavvufi ayin, buluşma, cem) ayinlerinin formuna benzer. Dindarlığın, cami ve medrese dışında temsili söz konusu olduğunda bu form icra edilmiştir. Camide, namaz, zikir, secde vb daha kişisel ve içe dönük formlar geçerliyken; medresede, daha kitabi, aktarmacı ve zihinsel etkinliğe dayalı formlar geçerliyken; sema' icrasında daha kolektif, daha serbest, daha kültürel süzgeçlerden geçirilmiş, gündelik hayatın gevşek örgüsüne daha uygun formlar bulunmuştur. İlk örneklerinden itibaren, sema' toplanmalarının, Kur'an-ı Kerim tilaveti, aşk ve şevk uyandıran şiirler, zamanla kaside ve ilahiler, sohbet, hatta içecek ikramı gibi temel bileşenleri vardır. Buna zikir eklenmiş, kendi etrafında dönme anlamında sema eklenmiş ama temel bileşenler daima korunmuştur.

Mevlid, işte bu cami ve medrese dışında, farklı bileşenleri olması sebebiyle hafiflemiş ve sürdürebilir olan formun içinde icra imkanı bulmuştur. Müzik içermesi, ayrıca bu hafiflemeyi desteklemiştir. Mevlid merasimi, bir cami merasimi değildir. Yani dindarlığın standart, hukuki, objektif ve daha ziyade kişisel olan bir biçimini temsil etmez. Yine Mevlid, bir medrese merasimi de değildir. Yani zihinsel, kitabi bir bağlanma ve adanmayı da temsil etmez. Mevlid merasimi, esasen tekke merasimidir ya da tekkedeki merasimlerin benzeridir.

Ama Mevlid sadece merasim ve icra bakımından tekke-

ye yakın değildir. Aynı zamanda muhtevası ve özellikle Peygamber Efendimiz'e dair olan tasavvuru sebebiyle de tekkeye yakındır.

Mevlid'in Peygamber Efendimiz'e dair tasavvuru, onun metafizik bir ilke olarak kabulüne dayanır. Bu, tefekkür ve irfan literatürümüzde "hakikat-i Muhammediyye" olarak da bilinen bir tasavvurdur. Mevlid, bu tasavvuru yaygınlaştıran, millileştiren, ana akım haline dönüştüren mecralardan biri olmuştur.

"Hakikat-i Muhammediyye" nedir? Hakikat-i Muhammediyye, Peygamber Efendimiz'in, tarihsel şahsiyetinden ayrı olarak, onun hakikati olarak adlandırılan ilkesel şahsiyetinin adıdır. Bu tasavvura göre, Peygamber Efendimiz'in nuru ya da hakikati, ilk var edilen şeydir. O, diğer bütün varlıkların hem var edilme sebebidir, hem de var edilmelerinin kaynağıdır. Allah Teala'nın ilk muhatabıdır ve sonraki peygamberler ve velilerin Allah'a muhatap oluşlarının da mecrasıdır. Bir peygamberin peygamber, bir velinin veli olması ancak bu hakikatten, bu kaynaktan alabilmesiyle mümkündür. Çünkü bu hakikat, Allah'la insan arasındaki nispettir, bağıntıdır. Aynı zamanda bu hakikat, Allah'ın isimlerine hakkıyla varis olandır. Bu yönüyle gerçek anlamda halifedir. İnsan-ı kamil ile kastedilen gerçekte budur. Bu tasavvurun en olgun halini üsluplandıran İbn Arabi'nin *Fususü'l-Hikem*'deki özetiyle, Peygamber Efendimiz, yaratılışın ilki, yaratılmışların özü ve mayasıdır. Varlık aleminde beliren ilk görüntü hakikat-i Muhammediye'dir.

Bu tasavvurda Hakikat-i Muhammediyye, aslında vahye muhatap olan hakikattir. Bu yönüyle bütün peygamberlerde temsil edilir. Ama en kamil haline ve kisvesine Peygamber Efendimiz'de kavuşmuştur. Adeta bu hakikat, bütün peygamberlerde emaneten yer almış, Peygamber Efendimiz dünyayı teşrif ettiğiinde ise, emanet sahibine tevdi edilmiştir.

Hakikat-i Muhammediyye tasavvuru, Nur-i Muhammedi olarak da anılmıştır. Bu görüşün en olgun ifadelerine İbn Arabi ve Abdülkerim Cili gibi büyük sufilerde rastlamakla birlikte, tasavvurun ilk dönem sufilerinden Selh-i Tüsteri'ye (ö. 283/896) kadar izi sürülebilir.

Bu tasavvurun dayanağı olarak sufilerin baş vurdukları ve bazıları tenkide uğramış hadislerden bazıları da şunlardır: “Allah ilk defa benim nurumu yarattı”; “Adem toprakla su arasındayken ben peygamberdim” (Tirmizi, Menakıb, 1; Müsned, IV/66; Acluni, I/265), “Sen olmasaydın felekleri yaratmazdım” (Acluni, II/164; Hâkim, el-Müstedrek, II/615).

Yine, “Ve ma erselnake illa rahmeten lil alemin” ayetinde ifadesini bulan, Efendimiz'in alemlere, bu aleme değil, **alemlere rahmet** olarak gönderilmesini de böyle anlarız. Onun varlığı bu dünya üzerindeki tarihsel bir dönemde rahmet ve kurtuluş sebebi değil, bu alemleri aşacak biçimde, alemlerin tamamına rahmettir. İnsanlar ve canlılar için değil, bilemediğimiz alemler için de rahmettir o. Yukarıdaki geleneksel tasavvuru anlamadan, onun alemlere rahmet olduğunu tam olarak anlamak mümkün değildir. Tarihi şahsiyetine hapsedilmiş bir Peygamber, kendi zamanı ve diyelim ki sonrası için bir rahmet olabilir ama ayet-i kerime “alemler” diyerek onun kozmik anlamda bir rahmet olduğunu bildiriyor.

Yanı sıra, Peygamber Efendimiz'in Hz. Ömer'e kendisini sadece ailesinden daha çok değil, kendi canından da daha çok sevmesi gerektiğini bildirmesi, yani sevenin kendisini terk ettiği bir sevme haliyle bir Peygamber aşkına çağırması vakidir. Bu şiddette ve ölçekte bir sevginin, idealist bir sevgi olduğunda kuşku yok. İdealist sevgiyse soyutlamaya dayanır ve idealist bakış mevzuunu soyutlayarak ve giderek ilkeselleştirerek ele alır. Dolayısıyla, aslında hakikat-i Muhammediyye tasavvuru, bir

yönüyle bu şiddette bir sevginin de açıklamasıdır. Ama konumuz, hakikat-i Muhammediye'nin temellendirilmesinden ziyade, bu tasavvurun Mevlid ölçeğindeki ifadesi.

Mevlid -ama sadece o değil- hakikat-i Muhammediyye tasavvurunu dile getiren, daha da önemlisi popüler bir üslupla dile getiren bir metindir.

Mevlid'in bu tasavvuru son derece sade bir Türkçeyle işleme-
mesi, bu tasavvurun popülerleşmesine ve giderek millileşmesine
yol açmıştır, diyebiliriz. Ama Mevlid'in bunu tek başına yaptığını
savunamayız. Mevlid, ortak idrakin, dini sağduyunun ya da
diyebilirsek bizim Müslümanlığımızın, zaten içselleştirmiş
olduğu bir tasavvuru, bizim dilimizle işlemiş oldu. Hiç aşına
olmadığımız bir tasavvuru ilk kez getirmiş olmadı. Nitekim
Mevlid üzerine kayda değer bir şerh geleneğinin bulunmadığını
görüyoruz. Mevcut olan ve Hüseyin Vassaf, Cabbarzade
Mehmed Arif Bey, Haşim Veli gibi isimlere ait bir kaç şerhin
de 19. yy. gibi geç dönemlere ait olduğunu görmekteyiz.

Mevlid'de yer aldığı haliyle bu tasavvuru işleyen ifadelerden
seçilmiş bazı örnekler şöyledir:

*"Hak Teala ne yarattı evvela
Cümle mahluktan kim ol öndin ola*

*Hem sebep olmuş ola bu varlığa
Işk ile dinleyeni Hak yarlığa*

*Mustafa rubini evvel kıldı var
Sevdi anı ol kerim ü girdigar*

*Mustafayı kendüye kıldı habib
Cümle dertlere hem ol oldu tabib*

*Her ne dürlü kim saadet var durur
Yahşı buy u körklü adet var durur*

*Hak ana virdi mükemmel eyledi
Yaradılmışdan mufaddal eyledi*

*Andan oldu her nihan ü aşikar
Arş ü ferş ü yir ü gökde ne ki var*

*Ger Muhammed olmasa idi ayan
Olmayısardı zemin ü asuman*

*Ger Muhammed olmasa idi yar
Olmazidi ay u gün leyl ü nehar*

*Her kim ana irdi irdi Tanrıya
Tanrı didarını gördi bi-riya*

*Ol durur maksud-ı cümle cüz'ü küll
Mukteda-yı alem ü şah-ı rüsül*

*Bil Muhammeddir bu varlığa sebeb
Cehd idüp anun rızasın kıl taleb*

*Geldi suret alemine Mustafa
Ta ki alem bula anunla safı*

*Sureta gerçi Muhammed son idi
İlla ma'nide kamudan ön idi*

*Bunca varlığa sebeb hem ol imiş
Alem ol olduğu için var imiş*

Bu uzun alıntıdaki berrak Türkçe sayesinde Süleyman Çelebi hazretlerinin meramını anlayabiliyoruz. Ama özetlemek gerekirse şunu diyor hazret: Allah Teala, ilk olarak Efendimiz'in nurunu ve hakikatini yarattı. Onu kendisine habib ve yar kıldı. Diğer bütün varlıkları onun yüzünden yarattı. O olmasaydı gökyüzü, yeryüzü, gece, gündüz de olmayacaktı. Ona erişen Hakk'a erişir. Onun rızası Hakk'ın rızasıdır. O, suret olarak aleme en son gelen peygamber ise de, hakikatte her şeyden evvel gelen odur.

Bu ifadelerde açıkça görünen, Peygamber Efendimiz'in tarihi şahsiyetinin daha geri planda kaldığı, onun hakikatinin, bir ilke olarak mevcudiyetinin daha ön planda olduğu bir tasavvurdur.

Bu tasavvura yönelik bir itiraz, Efendimiz'in bir beşer olduğu yönündedir. Elbette, o bir melek peygamber değildir. Ama zevk sahibi arifler bunu da şöyle ifade etmişler: “**Muhammedun beşerun lâ ke'l-beşer, bel huve yâkûtun beyne'l-hacer**” Yani, evet “Muhammed (as) beşerdir ama herhangi bir beşer gibi değildir. O adeta taşların arasındaki yakut gibidir.” Yani beşer midir, evet, ama yakut ne kadar taşsa, o da o kadar beşerdir. Yakut da bir yönüyle taş cinsindedir ama ona **sadece taştır** demek nasıl had bilmezlikse, zevksizlikse, onun hakikatin idrak edememekse, Efendimiz'in beşerliği üzerine yapılacak **orantısız vurgu** da aynı had bilmezlik, aynı zevksizlik ve idraksizlikle malüldür.

Orantısız vurgu ifadesine dikkat çekmek isterim. Bu orantısız vurguyu özellikle, onun beşer olduğuna yönelik olan modernist Müslüman tasavvurda görmekteyiz. Ondan bahsetmenin temel formu olarak, onun tarihi şahsiyetine yapılan bu vurgu seçilmektedir. Bu orantısızlık neticesinde, Efendimiz bir elçi, bir komutan, bir stratejist, bir tüccar, bir hukukçu olarak

tanıtılırken, onun bütün bu kurumların, unvanların, formların ardındaki ilke oluşu atlanabiliyor. Bu beşeri nitelikler üzerine yapılan **orantısız vurgu**, Efendimiz'i varlığın merkezindeki ve bidayetindeki Habibullah olmaktan çıkartıp, onu, kendisiyle rekabet edilebilir bir mevkiye belli belirsiz çekiyor. O bir komutandır ama nice başka dahi komutanlar var tarihte ve günümüzde. O bir tüccardı ama nice dahi iş adamları ve girişimciler var tarihte ve günümüzde. Oysa o, bütün bu beşeri etkinlikleriyle değil, Hakikat-i Muhammediyye'nin sahibi olmasıyla rekabet edilemez bir makama çıkmaktadır.

Tasavvurdaki bu dönüşüm o kadar derinden gerçekleşiyor ki, geleneksel toplumumuzun bu popüler irfan ve muhabbet kitabı, bugün marjinal kalmış olan, marjinalize edilmiş olan Hakikat-i Muhammediyye ve yine vahdet anlayış ve zevkinin bir sözcüsü gibi. Bir yönüyle bugün marjinalleşmiş bu zevk, o günün ana akımıdır. Süleyman Çelebi'nin bu eserinden yaptığımız yukarıdaki alıntılarını bugünün özellikle eğitilmiş muhafazakarına, okumuş dindarına izah etmekte belli bir güçlük yaşayabiliriz. O gün ise bu yaklaşım, ana akımı temsil ediyordu ve en popüler halk kitabının başlıca söylemini oluşturuyordu.

Efendimiz'in bu şekilde idraki sadece Süleyman Çelebi hazretlerine özgü değil elbette. Mesela Aziz Mahmud Hüdayi hazretleri... O da aynen şöyle söyler: "Peygamberimiz (S.a.v) alem ağacının tohumudur. Arş, kürsi, levh ve kalemde önce gelir." Aynı kelimelerle, aynı idraki paylaşıyor. Bursevî'den Yazıcızade Ahmed'e kadar, yüksek kültüre ya da popüler anlayışa hitap eden eserlerin tamamında aynı zevkin izini sürebiliriz ama bu elbette bambaşka ve bağımsız bir çalışmanın konusu.

Özetle, nur-u Muhammedi, hakikat-i Muhammediyye, insan-ı kamil gibi adlarla da anılagelen ve Efendimiz'i bir metafizik ilke olarak tasavvur eden anlayış, Mevlid başta olmak

üzere, geleneksel dindarın zihniyet dünyasının kurucu metinlerinde temsil edilmektedir. Modern dönemlerdeyse bu tasavvurun marjinalize edildiğini, gözden düştüğünü görmekteyiz. Bu, üzerinde düşünmeye değer, kritik bir konudur.

Bir menkıbeyle bitirebiliriz: Bayezid-i Bistami Hazretleri bir gün, “Bizi tanıyan kurtulur” demiş. Bazı ham ervah ise ona “Bu nasıl lakırdı? Böyle bir şey olsa, Peygamber için olurdu. Ebu Cehil onu tanımasına rağmen kurtulamadı.” demiş. O da şöyle cevap vermiş: “Hayır, Ebu Cehil onu tanıyamadı, o Abdullah’ın yetimi olan Muhammed’i tanıdı.”